

Jong en oud op de arbeidsmarkt

In de jaren zeventig en tachtig hebben zich belangrijke ontwikkelingen voorgedaan op de arbeidsmarkt. De samenstelling van vraag en aanbod is sterk veranderd. De eerste als gevolg van structurele economische ontwikkelingen van allerlei aard, de tweede als gevolg van veranderingen in de leeftijdsopbouw van de werkzame bevolking. In dit artikel wordt een meso-economische analyse van deze ontwikkelingen gepresenteerd. De auteur verwacht in de toekomst minder problemen dan doorgaans wordt verondersteld, al sluit hij niet uit dat er op sommige deelmarkten knelpunten zullen ontstaan.

DRS. C.A. VAN DER WIJST*

De leeftijd is sterk van invloed op variabelen als mobiliteit, flexibiliteit, arbeidservaring, kwalificaties en dergelijke en wordt daarom wel als structurend element op de arbeidsmarkt gezien¹. Het mag dan ook worden verwacht dat de toekomstige veranderingen in de leeftijdsstructuur (veroudering) van de beroepsbevolking gevolgen zullen hebben voor het functioneren van de arbeidsmarkt. Om inzicht te krijgen in die mogelijke gevolgen is een analyse van de recente trends in de leeftijdssamenstelling van de economisch actieve bevolking gewenst. Aangezien de arbeidsmarkt een heterogeen karakter heeft en in een groot aantal segmenten uiteenvalt, is hierbij een afdaling naar het meso-niveau noodzakelijk. In dit artikel staat een dergelijke, beschrijvende analyse centraal. Beoogd wordt namelijk een overzicht te geven van de ontwikkeling van de leeftijdsstructuur van de werkzame bevolking naar bedrijfs- en beroepsklasse in de periode 1971-1985. Tevens zal enige aandacht worden besteed aan de toekomstige veroudering van de beroepsbevolking.

De gegevens die in dit artikel worden gebruikt zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en betreffen de Volkstelling van 1971 en de laatste Arbeidskrachtentelling (AKT) die in het voorjaar van 1985 werd gehouden². De indeling naar de aard van het bedrijf is gebaseerd op de Standaardbedrijfsindeling van 1974 (SBI-1974); voor de indeling naar beroep is van de Beroepsclassificatie van 1984 uitgegaan. In beide gevallen is de 2-cijferige code gekozen. Het gaat hierbij om respectievelijk de bedrijfs- en beroepsklassen³. Ten slotte zijn vanwege de statistische betrouwbaarheid slechts die klassen in de analyse opgenomen die meer dan 3.000 personen telden. Alvorens de ontwikkelingen op meso-niveau te schetsen is het nuttig om even bij de algemene demografische kenmerken van de beroepsbevolking stil te blijven staan en deze in een breder tijdsperspectief te plaatsen.

Leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking

De leeftijdssamenstelling van de beroepsbevolking is in de jaren zeventig en tachtig ingrijpend veranderd. Dit heeft

deels een demografische oorzaak – wijzingen in de leeftijdsstructuur van de potentiële beroepsbevolking (de 15-64 jarigen) – maar is vooral ook het resultaat van sociaal-economische en maatschappelijke processen, die leidden tot veranderingen in het patroon van arbeidsmarktdeelneming in de verschillende leeftijdsklassen. Een goede indruk hiervan kan worden verkregen aan de hand van bevolkingspiramides. Figuur 1 toont de piramides van de potentiële beroepsbevolking en de actieve of beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar op drie tijdstippen: 1971, 1985 en 2010. De laatste is gebaseerd op de CBS-bevolkingsprognose van 1986 en de meest recente vooruitberekeningen van het trendmatige arbeidsaanbod van het Centraal Planbureau (CPB)⁴.

In het begin van de jaren zeventig was de arbeidsmarktdeelneming van de vrouw nog relatief gering, zo blijkt uit de eerste piramide. Bovendien was de leeftijdssamenstelling van de vrouwelijke actieve bevolking zeer onevenwichtig: bijna de helft was jonger dan 25 jaar. In het midden van

* De auteur is werkzaam bij de SER. Hij was verbonden aan het Nederlands Interuniversitair Demografisch Instituut (NIDI) in Den Haag. Dit artikel is gebaseerd op de studie 'Recent and future changes in the age structure of the Dutch working population by industrial division and occupational group', die een bijdrage vormt aan het VN-project 'Social and economic implications of changing age distribution in selected countries of the Economic Commission for Europe'. De onderzoeksactiviteiten werden mede uitgevoerd in het kader van de doelfinanciering van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

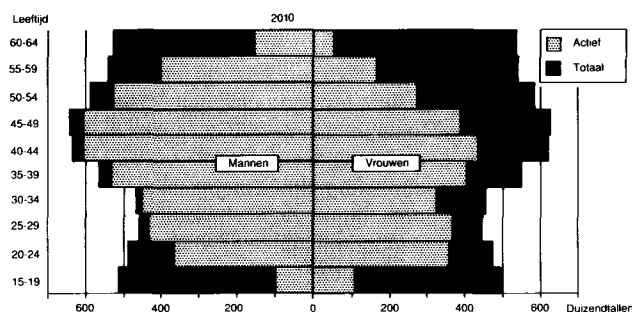
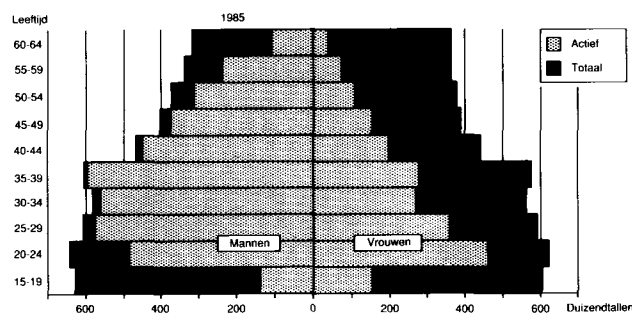
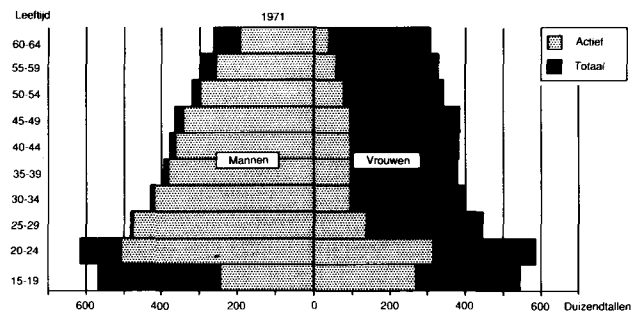
1. Zie bij voorbeeld Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Demografische ontwikkelingen in macro-economisch perspectief: een verkennende studie*, oktober 1984.

2. Bedacht moet worden dat de Volkstelling van 1971 ook de categorie tijdelijk niet-werkenden omvat. Dit aantal is echter zeer gering (54.000) en is op gedesaggregeerd niveau in het algemeen verwaarloosbaar. Belangrijker is het feit dat van ongeveer 345.000 personen de aard van het bedrijf waar zij werkten en van ongeveer 330.000 personen het type beroep onbekend was.

3. Op het niveau van de 2-cijfer-code wijken deze indelingen slechts in zeer geringe mate af van de definities die bij de Volkstelling van 1971 werden gehanteerd.

4. Zie CBS, *Bevolkingsprognose voor Nederland, 1986-2035, Statistisch bulletin 49*, 11 december 1986 en J.M.J. Op de Beke, *Herziene trendmatig arbeidsaanbod 1985-2010*, Centraal Planbureau, augustus 1987.

Figuur 1. Totale en actieve bevolking, 1971-2010, duizendtallen

de jaren tachtig was de situatie aanzienlijk gewijzigd. De omvang van de vrouwelijke beroepsbevolking was gegroeid van 1,3 miljoen in 1971 tot 2,1 miljoen in 1985. Aangezien deze groei vooral in de leeftijdsklasse van 25 t/m 49 jarigen plaats had gevonden, was de leeftijdsstructuur in 1985 ook veel evenwichtiger. De mediane leeftijd van de vrouwelijke beroepsbevolking steeg hierdoor van 27,4 jaar in 1971 tot 31,3 jaar in 1985. Ook bij de mannelijke beroepsbevolking hebben zich belangwekkende veranderingen in de leeftijdsopbouw voorgedaan. Vooral in de onderste en bovenste leeftijdsklassen is de arbeidsdeelname sterk afgenomen, een tendens die overigens ook bij de vrouwelijke arbeidsparticipanten zichtbaar is. Enerzijds zijn jongeren langer in het onderwijs gebleven⁵, terwijl anderzijds de ouderen de arbeidsmarkt in grote getale hebben verlaten via de WAO/AAW, de VUT en dergelijke⁶. Deze ontwikkeling kan zeker niet los worden gezien van de groeiende werkloosheid in de genoemde periode. Als gevolg hiervan was de beroepsbevolking in 1985 veel sterker geconcentreerd in de centrale leeftijdsklassen dan in 1971. In 1971 vormden de 25-54 jarigen zo'n 60 procent van alle actieven; in 1985 was dit percentage opgelopen tot 74. Deze trend is ook in de meeste andere geïndustrialiseerde landen waarneembaar⁷.

Richten we ons op de toekomst dan luiden de verwachtingen van het CPB dat de beroepsbevolking in de periode 1985-2010 zal toenemen van 6 tot 7,2 miljoen personen. Een vergelijking van de bevolkingspiramiden van beide jaren leert dat vooral de verschuivingen in de leeftijdsopbouw van de middengroepen pregnat zijn. De omvangrijke naoorlogse geboortengeneraties zullen na de eeuwwisseling naar de top van de bevolkingspiramide zijn geschoven, terwijl zij worden gevolgd door de veel kleinere geboortecohorten uit de jaren zestig en zeventig. Bij de vrouwen speelt bovendien een rol dat het CPB veronderstelt dat de arbeidsmarktdeelneming de komende jaren nog zal toenemen. Op basis van deze gegevens kan worden berekend dat de mediane leeftijd van de totale beroepsbevolking zal toenemen van bijna 35 jaar in 1971 en 1985 tot 40,4 jaar in 2010.

Leeftijdsontwikkelingen per bedrijfsklasse

Evenals de meeste andere geïndustrialiseerde landen werd Nederland in het begin van de jaren zeventig getroffen door een economische recessie. Niettemin groeide het aantal werkzame personen in de periode 1971-1979 met ongeveer een kwart miljoen van ruim 4,7 miljoen tot een kleine 5 miljoen. Ondanks het grote aantal faillissementen, bedrijfssluitingen enz. en de daarmee gepaard gaande (massa)ontslagen in het begin van de jaren tachtig, was de werkgelegenheid (in personen gemeten) in 1985 groter dan in 1979. Volgens de AKT van 1985 behoorden in dat jaar 5.114.000 personen tot de werkzame bevolking. In de periode 1971-1985 was de werkgelegenheidsontwikkeling in de agrarische en industriële sector negatief, maar positief in de dienstverlenende sector. In deze sector zijn veel vrouwen werkzaam en zijn bovendien relatief veel deeltijdbanen gecreëerd⁸. De mediane leeftijd van de werkzame bevolking steeg in de genoemde periode enigszins van 34,7 jaar in 1971 tot 35,2 jaar in 1985. Bij de mannen vond een lichte daling plaats van 37,0 naar 36,6 jaar, terwijl bij de vrouwen juist een sterke stijging kon worden geconstateerd: in 1971 was de mediane leeftijd nog 26,2 jaar, in 1985 bedroeg deze 31,8.

Tabel 1 bevat de 10 'jongste' bedrijfsklassen in 1985. De medische en veterinaire diensten hadden in dat jaar de laagste mediane leeftijd, gevolgd door het bankwezen: respectievelijk 31,4 en 32 jaar. In 1971 lagen de mediane leeftijden in een aantal van deze bedrijfsklassen overigens beduidend lager. Huishoudelijke diensten en de kledingindustrie waren toen het jongst (respectievelijk 23,5 en 24,4 jaar), terwijl er maar liefst 6 sectoren waren die een mediane leeftijd van onder 30 jaar hadden. Uit tabel 1 blijkt ook dat in 1985 ongeveer een kwart tot dertig procent van de werkers in de jongste bedrijfsklassen jonger dan 25 jaar was (nationaal 20%). Het aandeel van de ouderen (55 jaar en ouder) schommelde rond het nationale percentage dat

5. M.G.K. Einerhand en M.J. Meester, *Veranderingen in de arbeidsmarktpositie van jongeren, 1979-1985*, supplement bij de *Sociaal-economische Maandstatistiek*, nr. 5, 1986, blz. 4-16.

6. Zie bij voorbeeld M.G.K. Einerhand, *Uitbreiden van het arbeidsproces*, supplement bij de *Sociaal-economische Maandstatistiek*, nr. 10, 1985, blz. 5-13 en SCP, *Sociaal en cultureel rapport 1984*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1984, hoofdstuk 4.

7. Zie T. van der Wijst, *Groene en grijze bedrijfstakken? Een internationale vergelijking van de ontwikkeling in de leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking naar bedrijfstak*, *Bevolking en Gezin*, 1986, nr. 2, blz. 85-111 en T. van der Wijst, *Developments in the age structure of the labour force by industry and by occupation. An international comparison for some selected countries of the Economic Commission for Europe*, NIDI, Working paper nr. 74, december 1987 (in druk).

8. P.A. Boot, *Deeltijdarbeid – hoe nu verder?*, *ESB*, 1 januari 1987, blz. 22-24.

Tabel 1. De 10 'jongste' bedrijfsklassen in 1985 en enige andere kenmerken

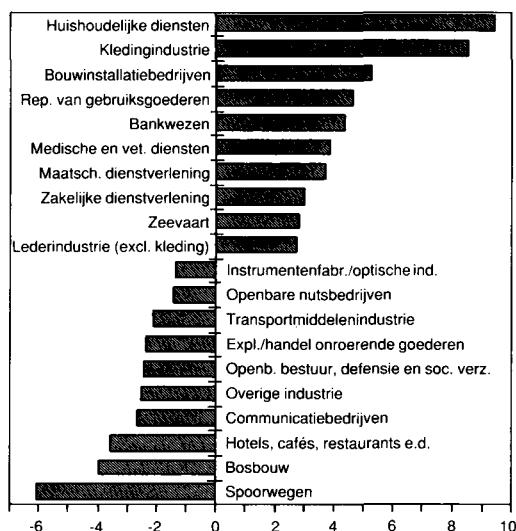
	Mediane leeftijd in jaren		Procentuele aandelen		
	1985	1971	jon-geren	oude-ren	vrou-wen
Medische en veterinaire diensten	31,4	27,6	25	5	70
Bankwezen	32,0	27,7	24	6	44
Instrumentenfabrieken en optische industrie	32,5	33,9	24	10	23
Openbaar bestuur, defensie en soc. verz.	32,6	35,1	26	7	21
Horeca e.d.	32,8	36,4	27	6	44
Huishoudelijke diensten	32,9	23,5	34	12	88
Kledingindustrie	32,9	24,4	32	6	72
Detailhandel	32,9	33,2	33	8	54
Verhuur machines e.a. roerende goederen	33,2	a	25	3	20
Bouwinstallatiebedrijven	33,8	28,6	21	3	8

a. Bedrijfsklasse met minder dan 3000 werkzame personen.

8 bedroeg. Ten slotte kan nog worden opgemerkt dat in een aantal van de getoonde bedrijfsklassen de vrouwen sterk vertegenwoordigd waren. Was in 1985 een derde van de totale werkzame bevolking vrouw, in 6 van de 10 jongste bedrijfsklassen lag dit percentage (aanzienlijk) hoger. Dit neemt niet weg dat ook in een typisch door mannen gedomineerde bedrijfsklasse als de bouwinstallatiebedrijven een relatief lage mediane leeftijd gevonden wordt.

De 10 'oudste' bedrijfsklassen zijn vermeld in tabel 2. Verreweg het oudst was het personeel van religieuze organisaties. Niet alleen was de mediane leeftijd zeer hoog (47,4 jaar in 1985), ook gemeten naar andere leeftijdsindicatoren (de proportie jongeren en ouderen) was deze sector duidelijk het oudst. Land- en tuinbouw was de op een na oudste bedrijfsklasse. Ook in andere geïndustrialiseerde landen wordt de agrarische sector algemeen gekenmerkt door een verouderde leeftijdsstructuur⁹. Overigens was het percentage jongeren in de Nederlandse land- en tuinbouw in 1985 niet zoveel lager dan de proportie jongeren in de totale werkzame bevolking. Zoals verwacht mocht worden, gold voor de oudste bedrijfsklassen een ondervertegenwoordiging van de jongeren en een oververtegenwoordiging van de ouderen. Verder is het opmerkelijk dat slechts in één sector, exploitatie van en handel in onroerende goederen en dergelijke, de proportie vrouwen verge-

Figuur 2. Grootste veranderingen in mediane leeftijd, per bedrijfsklasse, 1971-1985

Tabel 2. De 10 'oudste' bedrijfsklassen in 1985 en enige andere kenmerken

	Mediane leeftijd in jaren		Procentuele aandelen		
	1985	1971	jon-geren	oude-ren	vrou-wen
Religieuze org. e.d.	47,4	48,7	4	31	29
Land- en tuinbouw	41,7	41,9	16	19	21
Kunstmatige en synth. garen- en vezelindustrie	39,8	38,6	13	14	5
Openbare nutsbedrijven	39,3	40,8	11	11	11
Aardolie-industrie	38,8	39,8	9	12	7
Basismetalaalindustrie	38,5	37,6	15	8	8
Exploitatie/handel onr. goederen e.d.	38,4	40,8	12	11	34
Binnenvaart	38,2	36,9	15	8	9
Maatsch. diensten n.e.g.	37,9	36,1	16	9	30
Textielindustrie	37,8	35,3	20	11	25

lijkbaar was met de proportie in de totale werkzame bevolking; in de andere bedrijfsklassen waren vrouwen ondervertegenwoordigd. In vergelijking met 1971 was het aantal bedrijfsklassen met een verouderde leeftijdsstructuur in 1985 sterk afgenomen. In 1971 waren er nog 8 sectoren met een mediane leeftijd van 40 jaar en hoger, in 1985 waren dit er nog slechts 2.

Dat in een aantal sectoren ingrijpende veranderingen in de leeftijdsamenstelling plaats hebben gevonden, valt ook in figuur 2 te zien. Deze figuur toont de bedrijfsklassen die in de bestudeerde periode de sterkste veranderingen in mediane leeftijd hebben ondergaan. Het is opmerkelijk dat van de 6 bedrijfsklassen met de sterkste stijging er in 1985 nog steeds 5 tot de jongste sectoren behoorden. Voor een belangrijk deel zijn dit sectoren waar vrouwen relatief goed vertegenwoordigd zijn. De belangrijkste verjonging werd waargenomen bij de spoorwegen, bij de bosbouw en in de horeca.

Leeftijdsontwikkelingen per beroepsklasse

Verschillende beroepen zijn sterk verbonden met specifieke bedrijfstakken. Een duidelijk voorbeeld vormen de personen werkzaam in de beroepstak agrarische beroepen, vissers en dergelijke die in 1985 meer dan 90% van de bedrijfstak landbouw en visserij uitmaakten¹⁰. Omgekeerd had ongeveer 94% van de mensen in deze bedrijfstak een beroep dat behoorde tot de beroepstak agrarische beroepen, vissers en dergelijke. In dergelijke gevallen zullen veranderingen in de leeftijdsstructuur van een bedrijfssector in sterke mate samenhangen met de leeftijdsontwikkeling van de specifieke beroepstak/-klassen. Vele andere beroepen zijn daarentegen veel minder op een specifieke sector gericht. In de bestudeerde periode heeft de werkgelegenheidsgroei met name in de dienstensector plaatsgehad, hetgeen zijn weerspiegeling vindt in de ontwikkeling van de beroepenstructuur. Vooral de omvang van het aantal werkenden in de 'witte boorden'-beroepen (beroepstakken 0/1-5) nam aan betekenis toe, terwijl de werkgelegenheid in de meeste 'blauwe boorden'-beroepen (beroepstakken 6-7/8/9) stagneerde of afnam¹¹.

9. Zie noot 7.

10. CBS, *Arbeidskrachtentelling 1985*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1987.

11. A. de Grip, Winnaars en verliezers op de arbeidsmarkt in de jaren '70, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, nr. 1, 1986, blz. 41-51.

Tabel 3. De 10 'jongste' beroepsklassen in 1985 en enige andere kenmerken

	Mediane leeftijd in jaren		Procentuele aandelen		
	1985	1971	jongeren	ouderen	vrouwen
Winkelbedienden en andere verkopers	28,7	25,5	42	5	69
Kappers, schoonheidsspecialisten e.d.	29,7	26,0	39	6	77
Medische en verwante vakspecialisten	30,4	26,3	27	4	72
Secretaresses, typisten e.d.	30,4	23,4	32	3	95
Koks, kelners, buffetbedienden e.d.	30,6	31,7	34	5	60
Voedingsmiddelen- en drankenbereiders	30,7	34,6	34	5	8
Boekhoudmachine- en computeroperateurs	31,0	23,3	25	4	33
Dienstverl. functies	31,4	38,8	31	8	67
Boekhouders, kassiers	31,0	29,9	27	6	45
Rubber- en plasticproducenten	32,5	34,6	31	8	14

Met een mediane leeftijd van 28,7 jaar vormden winkelbedienden en andere verkopers in 1985 de 'jongste' beroepsklasse in Nederland (tabel 3). Ook meer dan de helft van de kappers, schoonheidsspecialisten en dergelijke was toen jonger dan 30 jaar. In 1971 waren er nog 9 beroepsklassen die onder deze leeftijdsgrens bleven; boekhoudmachine- en computeroperateurs waren toen gemiddeld het jongst¹². Sterker dan bij de jongste bedrijfsklassen waren in de jongste beroepsklassen de jongeren in het algemeen oververtegenwoordigd en de ouderen ondervertegenwoordigd. Voorts blijkt dat in 6 van de 10 beroepsklassen de vrouwen in de meerderheid waren. Slechts in de twee industriële beroepsklassen, voedingsmiddelen- en drankenbereiders en rubber- en plasticproducenten, was het percentage vrouwen lager dan voor de totale werkzame bevolking in 1985.

Twee beroepsklassen hadden in 1985 de hoogste mediane leeftijd. Zowel beleidvoerende en hogere leidinggevende functies bij openbaar bestuur als bedienaren van erediensten en dergelijke hadden een mediane leeftijd van

Tabel 4. De 10 'oudste' beroepsklassen in 1985 en enige andere kenmerken

	Mediane leeftijd in jaren		Procentuele aandelen		
	1985	1971	jongeren	ouderen	vrouwen
Hogere leidinggevende functies bij openbaar bestuur	48,6	a	0	34	32
Bedieners van erediensten e.d.	48,6	48,7	0	34	8
Zelfstandige land- en tuinbouwers	47,5	47,5	5	28	4
Hogere leidinggevende functies exclusief openbaar bestuur	44,5	46,2	1	17	7
Accountants	43,4	48,1	2	22	7
Zelfstandige groothandelaars en tussenpersonen	43,2	46,0	5	22	7
Zelfstandige detailhandelaren	43,0	46,1	5	18	20
Directeuren en bedrijfsleiders in groothandel	43,0	45,2	1	15	5
Uitvoerende hoofdamttenaren	42,8	48,7	1	17	3
Toezichhoudend-leidinggevend transport- en communicatiepersoneel	42,4	44,1	3	13	4

a. Beroepsklasse met minder dan 3.000 werkzame personen.

48,6 jaar (tabel 4). Voor beide gold tevens dat het percentage jongeren te verwaarlozen was en dat eenderde tot de ouderen kon worden gerekend. Een opmerkelijk verschil is echter dat vrouwen eenderde van de functies in de als eerste genoemde beroepstak bekleedden; een dergelijk hoog aandeel werd in geen van de andere oude beroepsklassen aangetroffen. Uit de tabel valt ook af te leiden dat vooral bepaalde typen beroepen een hoge mediane leeftijd hebben: de hogere leidinggevende beroepen en enkele zelfstandige beroepen. Evenals bij de bedrijfsklassen het geval was, moet ook voor de beroepsklassen worden opgemerkt dat een oudere leeftijdsstructuur in 1985 minder vaak voorkwam dan in 1971. In laatstgenoemd jaar hadden maar liefst 12 beroepsklassen een mediane leeftijd van 45 jaar en ouder. De hoogste mediane leeftijd hadden de bedienaren van erediensten en dergelijke en uitvoerende hoofdamttenaren: 48,7 jaar.

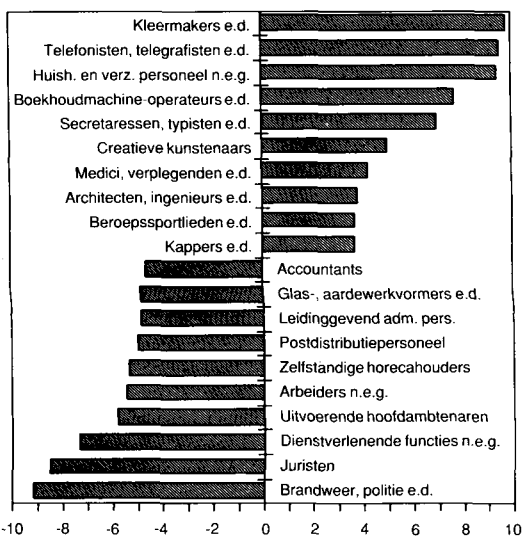
In de periode 1971-1985 steeg de mediane leeftijd in 3 beroepsklassen met meer dan 9 jaar. Het betrof kleermakers, kostuumnaaisters en dergelijke, telefonisten, telegrafisten en dergelijke en de restcategorie huishoudelijk en verzorgend personeel niet eerder genoemd (figuur 3). In deze beroepsklassen zijn vrouwen ruimschoots in de meerderheid. Ook in typische mannenberoepen, zoals architecten, ingenieurs en dergelijke (2% vrouwen in 1985) kon evenwel een aanzienlijke stijging in de mediane leeftijd worden aangetroffen.

Leeftijdsstructuur en sectorale werkgelegenheid

In het voorgaande bleek dat er aanzienlijke verschillen bestaan in de leeftijdsstructuur van bedrijfsklassen. Een van de mogelijke verklaringen van deze verschillen wordt

12. Bedacht moet worden dat beroepen als systeemanalyst, computerprogrammeur en dergelijke niet tot deze categorie worden gerekend, maar deel uitmaken van de beroepsklasse wiskundigen, systeemanalysten en verwante vakspecialisten. Zie ook De Grip, op.cit.

Figuur 3. Grootste veranderingen in mediane leeftijd, in jaren, per beroepsklasse, 1971-1985

wel gezocht in de sectorale werkgelegenheids-groei. Zo stelt Jaffe bij voorbeeld dat voor mannen de leeftijds-samenstelling in een bedrijfssector voor een belangrijk deel een functie is van de voorafgaande werkgelegenheids-groei¹³. Groeiende sectoren zullen nieuwe, veelal jonge, en mobiele arbeidskrachten aantrekken en dus een jonge leeftijdsstructuur hebben dan stagnerende of krimpende sectoren. Voor vrouwen is een dergelijke relatie complexer omdat veel vrouwen een ander arbeidsmarktgedrag vertonen dan mannen. Een groot percentage verlaat na enige jaren de arbeidsmarkt, veelal voor het krijgen van kinderen, waarna een bepaald deel na verloop van tijd weer intreedt.

Om na te gaan of de sectorale werkgelegenheids-groei van invloed is op de leeftijdsstructuur, is een regressie-analyse uitgevoerd. Deze analyse heeft zich beperkt tot de mannen. Hierbij is de sectorale werkgelegenheids-groei van mannen steeds de onafhankelijke variabele, terwijl drie indicatoren van de leeftijdsstructuur als afhankelijke variabelen zijn gekozen: de verandering in de proportie jongeren, de verandering in de mediane leeftijd en de verandering in de proportie ouderen. De bestudeerde periode is in tweeën gesplitst: 1971-1979 en 1979-1985. Aangezien de meeste mannen rond hun twintigste tot de beroepsbevolking toetreden en de lengte van de onderzochte perioden respectievelijk 8 en 6 jaar bedraagt, worden personen onder 30 jaar hier als jong gedefinieerd. Tot de ouderen worden mannen van 55 jaar en ouder gerekend.

Voor de eerste periode worden de verwachte samenhangen gevonden. De sectorale werkgelegenheids-groei blijkt positief samen te hangen met de verandering in de proportie jongeren ($R^2=0,30$), terwijl een negatieve relatie wordt gevonden tussen de onafhankelijke variabele en respectievelijk de verandering in de mediane leeftijd ($R^2=0,48$) en de verandering in de proportie ouderen ($R^2=0,35$)¹⁴. Opmerkelijk is echter dat dergelijke verbanden niet voor de periode 1979-1985 konden worden vastgesteld. Een verklaring kan wellicht worden gevonden in de explosieve werkloosheidstoename die de eerste helft van de jaren tachtig zo typeren en vooral de jongeren zwaar getroffen heeft. Hiermee samenhangend kan ook worden gewezen op de daling van de vrijwillige werkgeversmobiliteit. Hartog et al. geven aan dat in 1983 slechts 91.000 personen vrijwillig van werkgever veranderden, terwijl dit in 1981 nog 240.000 mensen betrof¹⁵. Vooral het mobiliteitsgedrag van de meest mobiele categorie, jonge werknemers, werd hierdoor negatief beïnvloed.

Natuurlijk zijn er tevens andere factoren die de leeftijds-opbouw van een bedrijfsklasse bepalen. Uit Amerikaans onderzoek is bij voorbeeld gebleken dat het specifieke karakter van een groot aantal beroepen een bepaald type leeftijdsstructuur tot gevolg heeft¹⁶. Zo kunnen onder andere 'jonge' en 'oude' beroepen worden onderscheiden. Er zijn aanwijzingen dat ook in Nederland een dergelijke karakterisering opgaat. Zo werd immers geconstateerd dat beroepen met hogere leidinggevende functies alsmede bepaalde zelfstandige beroepen een oudere leeftijds-samenstelling kenden. In andere beroepen, vaak gekenmerkt door een hoog percentage vrouwen maar ook door een laag scholingsniveau, kon juist een jonge leeftijdsopbouw worden gevonden. Het is dan ook goed mogelijk dat krimpende bedrijfsklassen met veel jonge beroepen relatief jong zijn, terwijl groeiende sectoren met veel oudere beroepen oud blijven. Daarnaast spelen tevens institutionele factoren, die vaak specifiek zijn voor een bepaalde bedrijfstak, een rol. De introductie van de VUT-regelingen in de tweede helft van de jaren zeventig is in dit kader een duidelijk voorbeeld¹⁷. Om een beter inzicht in de achtergronden van genoemde ontwikkelingen te krijgen, zou het overigens beter zijn om de leeftijdsspecifieke toe- en uit-tredingsprocessen op meso-niveau te bestuderen. Het zijn

immers deze processen die de veranderingen in de leeftijdsstructuur teweegbrengen¹⁸.

Toekomst

In vergelijking met onze buurlanden is de Nederlandse beroepsbevolking momenteel nog jong. In de komende decennia zal naar verwachting echter een 'inhaalbeweging' plaatsvinden, waardoor de leeftijdsstructuur van de actieve bevolking in het jaar 2010 vergelijkbaar zal zijn met die van 'oudere' landen als Zweden en West-Duitsland¹⁹. Hoe deze veroudering op meso-niveau zal uitvallen, is op dit moment nog moeilijk te zeggen. Het is evenwel evident dat naast demografische vooral economische, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen het toekomstig verloop van de werkgelegenheid op meso-niveau zullen bepalen.

Uit kwalitatief oogpunt zal een verouderende beroepsbevolking aanpassingen vergen, aangezien de eigenschappen van arbeidskrachten in de loop van hun leven veranderen. Er wordt wel verondersteld dat een verouderende beroepsbevolking invloed zal hebben op de arbeidsproductiviteit, de mate van mobiliteit en het vermogen om zich aan te passen aan structurele veranderingen in de economie. Bovendien zullen de arbeidskosten toenemen, aangezien oudere werknemers in het algemeen duurder zijn dan jongeren. Uit onderzoek blijkt overigens dat de samenhang tussen leeftijd en de genoemde aspecten niet in alle gevallen even direct is²⁰. Zo is de invloed van leeftijd op de arbeidsproductiviteit sterk afhankelijk van het type werkzaamheden dat verricht wordt. In beroepen waar fysieke kracht en snelheid centraal staan, zal de productiviteit met het vorderen van de leeftijd afnemen, terwijl in beroepen waar ervaring, overzicht, en dergelijke een belangrijke rol spelen ouderen daarentegen in het voordeel zijn. Bovendien blijkt dat de verschillen binnen leeftijdsklassen vaak groter zijn dan de verschillen tussen deze categorieën²¹. Ook moet erop worden gewezen dat de toekomstige veertigers en vijftigers een geheel andere achtergrond zullen hebben dan hun leeftijdgenoten van vandaag. De eerstgenoemde categorie is opgegroeid met elektrisch speelgoed, zakrekenmachines en computers. Zij zullen zeker niet dezelfde houding en problemen hebben ten aanzien van de technologische ontwikkelingen als hun ouders²².

13. A.J. Jaffe, From new entries to retirement: the changing age composition of the U.S. male labor force by industry, *Demography*, vol. 4, nr. 1, 1967, blz. 273-282.

14. De regressievergelijkingen zijn respectievelijk:

$Y = -11,76 + 0,0913X$ (48 waarnemingen);

$Y = 4,79 - 0,0503X$ (48 waarnemingen);

$Y = 3,06 - 0,0538X$ (48 waarnemingen).

15. J. Hartog, E. Mekkelholt en H. van Ophem, *Een empirische studie naar de arbeidsmobiliteit in Nederland*. OSA-werkdocument nr. 32, Den Haag, 1987.

16. R.L. Kaufman en S. Spilerman, The age structure of occupations and jobs, *American Journal of Sociology*, januari 1982, blz. 827-851.

17. Zie ook E.A. Bolhuis, S.J. Ottens en M.A. Steenbeek-Vervoort, De VUT met pensioen? *ESB*, 5 augustus 1987, blz. 726-728.

18. Zie bij voorbeeld A.W.F. Corpeleijn, Structuur en ontwikkeling van personeelsbestanden: veranderingen in de leeftijdsopbouw en omvang van de werkgelegenheid, *Sociale maandstatistiek*, december 1980, blz. 56-64.

19. Zie bij voorbeeld T. van der Wijst, *Developments*, op. cit.

20. Zie onder andere R.L. Clark, J. Kreps en J.J. Spengler, Economics of aging: a survey, *The Journal of Economic Literature*, september 1978, blz. 919-962 en R.L. Clark en J.J. Spengler, *The economics of individual and population aging*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.

21. H.L. Sheppard en S.E. Rix, *The graying of working America*, The Free Press, New York (vooral hoofdstuk 5)

22. E. Sullerot, *Age and activity*, European Centre for Work and Society, Maastricht, 1983.

Gezien het voorgaande spreekt het vanzelf dat de gevolgen per sector zullen verschillen en dat ze in sterke mate afhangen van de aard van het beroep en de taken die men daarbinnen moet verrichten. In sectoren waar zware lichamelijke arbeid vereist is (bouw, bepaalde industrieën) zou dit problemen kunnen opleveren. Dit geldt ook voor beroepen waar veel jongeren om financiële redenen (kostenaspect) tewerkgesteld zijn (detailhandel). Bovendien zou een daling van het aantal werkende jongeren tot een vertraging van de verspreiding van technologische vernieuwingen kunnen leiden, aangezien met name schoolverlaters en pas afgestudeerden vertrouwd zijn geraakt met recente ontwikkelingen en nieuwe inzichten (veroudering van kennis en vaardigheden). Zoals de laatste tijd reeds veelvuldig is opgemerkt, vergroot dit proces de noodzaak tot om-, her- en bijscholing²³. Ten slotte is het waarschijnlijk dat de structurele veranderingen een grotere mate van flexibiliteit en mobiliteit zullen vereisen. Vooral de mobiliteitsgeneigdheid van arbeidsparticipanten tussen verschillende beroepen en sectoren is hier van belang. Aangezien het vooral de jongeren zijn die het meest mobiele gedrag vertonen, kan de toekomstige veroudering op dit punt tot knelpunten leiden²⁴.

Ton van der Wijst

23. Zie bij voorbeeld C.P.A. Bartels, Investeren in bijscholing, *ESB*, 29 april 1987; J.C. Blankert en P.A. Hey, Scholing voor een concurrerend bedrijfsleven, *ESB*, 23 september 1987, blz. 884-888 en J.M.G. Frijs, B. Kuhry, A. Nieuwenhuis en R. van Opstal, Demografische ontwikkeling en arbeidsmarkt, in: R.J.M. Alessie e.a., *Demografische veranderingen en economische ontwikkelingen*, Preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staatshuishoudkunde, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1987, blz. 183-222.

24. Zie onder andere OECD, *Flexibility in the labour market: the current debate*, Paris, 1986, hoofdstuk II; Hartog et al., op. cit. en SER, *Sociaal-economische aspecten van demografische ontwikkelingen*, Publikatie nr. 22, 's-Gravenhage, november 1987, hoofdstuk 7.

Vervolg van blz. 276.

Dit laatste vormde de reden dat de Groep ervan heeft afgezien om de aanpassingen per land te publiceren. Niettemin meent de Groep te kunnen concluderen dat de aanpassingen zodanig gespreid zijn over landen en landengroepen, dat vanuit beleidsmatig oogpunt geen schokkende herzieningen van bestaande visies op de externe posities van de diverse landen(groepen) nodig zijn.

Hoewel dus de gevolgen voor de beleidsbeoordeling ter zake beperkt lijken te zijn, beveelt de Groep voor elk land ten sterkste aan de door haar toegepaste werkwijze na te volgen.

Wat Nederland betreft vindt aangaande onderdelen van de lopende rekening, zoals diensten en overdrachten, voortdurend overleg met de rapporteurs plaats. Een belangrijk punt van aandacht betreft ook bij ons het kapitaalinkomen. De Bank is doende de vorderingen op en schulden aan het buitenland en de desbetreffende opbrengstvoeten en opbrengststromen in kaart te brengen en te vergelijken met andere – externe – bronnen. In het bijzonder door de spaarvlucht uit Nederland volgend op de eind juni 1987 gemaakte afspraken tussen de banken en het Ministerie van Financiën betreffende de melding van rentebetalingen door de banken aan hun cliënten, is dit onderwerp sterk in de belangstelling gekomen. Enkele resultaten en bevindingen van de Bank op dit punt zullen binnenkort worden gepubliceerd.

Aanbevelingen en conclusies

De Groep heeft haar werk optimistisch afgesloten. Zij gelooft dat de discrepanties in de betalingsbalanscijfers aanzienlijk kunnen worden verminderd. Dit geldt zowel op het niveau van het IMF, dat de aggregatie op wereldniveau verzorgt, als op het niveau van de individuele landen. Voorts bleek uit de analyse van de Groep dat de conclusies die op beleidsmatig vlak werden getrokken op basis van de betalingsbalanscijfers niet of nauwelijks bijgesteld behoeven te worden. Anders gezegd: de huidige betalingsbalansgegevens lijken in het algemeen genomen een voldoende basis voor beleidsvorming te bieden.

Dit betekent natuurlijk niet dat de betrokken opstellers van de betalingsbalansen verder bij de pakken neer kunnen gaan zitten. De Groep heeft diverse aanbevelingen op nationaal en internationaal niveau gedaan. Meer bilaterale en multilaterale consultatie en coördinatie maakt daarvan een essentieel deel uit – dit uiteraard met inachtneming van het verbod in de landen om individuele gegevens uit te wisselen. Met name het additionele gebruik van externe bronnen wordt sterk gepropageerd, zeker nu mondiaal de kapitaalstromen zo sterk zijn toegenomen en de financiële activa en passiva over de grenzen in de vele biljoenen dollars zijn gaan lopen. Wat dit betreft kunnen bij voorbeeld de internationale bankenrapportages aan de BIS zeer waardevolle aanvullende informatie opleveren op nationaal niveau. De toegenomen internationalisering van het goederen-, diensten- en kapitaalverkeer lijkt aldus onvermijdelijk een 'internationalisering' van de betalingsbalansregistratie in haar kielzog mee te voeren.

M. van Nieuwkerk